

”צדיקים ומזונים ממנו”

א. אבנר ועמשא

נאמר בספר מלכים:

והשיב ה' את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדיקים וטובים ממנו ויהרגם
בחרב ואבי דוד לא ידע, את אבנר בן נר שר צבא ישראל ואת עמשא בן יתר שר צבא
יהודה.

(מלכים א ב, לב)

שלמה המלך ע"ה לאחר הורגו את יואב בן צרויה אומר דברים אלו תוך שהוא מציין ומדגיש
כי יואב פגע "בשני אנשים צדיקים וטובים ממנו". פירושה של המילה 'ממנו' היא שעמשא
ואבנר היו צדיקים יותר וטובים יותר ביחס ליואב. מהי צדקתם ומהי טובתם?
הגמרא בסנהדרין (מט, א) עומדת על נקודה זו וכך דורשת:

טובים – שהיו דורשין אכין ורקין והוא לא דרש.

צדיקים – שהן בפה ולא עשו והוא באיגרת עשה.

ופירש רש"י שהם דרשו אכין ורקין –

שלא לקיים מצוות המלך לעבור על דברי תורה.

עמשא – כדאמרן.

אבנר – כשאמר לו שאול לעבדיו "סובו והמיתו את כהני ה'" וגו', וכתוב "ולא אבו

עבדי שאול לשלוח ידם ולפגוע" וגו'.

והוא לא היה דורש – פירש רש"י:

והרג אוריה במצוותיו של דוד אע"ג שלא ציווה דוד אלא באיגרת כדכתיב "ויכתב בספר לאמר הבו את אוריה" וגו'.

נמצאנו למדים שהגמרא דורשת 'צדיקים' – לענין מעשה בלתי מוסרי (של הריגה), ו'טובים' – לענין מצוה של לימוד תורה. לכאורה מן הראוי היה לגמרא לדרוש ההפך: צדיקים – שהיו דורשין אכין ורקין והוא לא דרש, וטובים – שהם בפה ולא עשו והוא באגרת עשה, שכן לשון 'צדיקים' מתאים יותר לדברים שהם בין אדם למקום, ואילו לשון 'טובים' מתאים לדברים הקשורים ביחס שבין אדם לחבירו (כמו: "כמה טוב פלוני", שפירושו שיחסו לזולת הוא חיובי). ומדוע אם כן דורשת הגמרא דווקא ההפך?

ב. צדיק וטוב – דעת המהרש"א

אמור"ר, הרב אשר חדאד שליט"א, תירץ לזה שהגמרא דורשת דווקא כך מפני שזה מעיד על צדקותם שלא הרגו את זולתם, ולא חששו שמא המלך יהרגם בשל מרידתם בו, כלומר מסרו את נפשם למען זולתם וחששו לחיי זולתם ולא לחייהם הם. למסירות כזו שייך שפיר לנקוט בלשון צדקות.

ברם, ברצוני להתמקד בתירוץ של המהרש"א בחידושי אגדות, וזה לשונו:

טובים – שהיו דורשין אכין ורקין שבתורה הנקראת טוב.
לצדיקים – נאמר על המעשה שהן שמעו אפילו מפי המלך ולא עשו לבטל התורה, והוא (יואב) עפ"י האיגרת מן המלך עשה לבטל תורה.

המהרש"א למעשה מתרץ כי הגמרא הסבירה דווקא כך, יען כי מצאנו לכך אסמכתאות מן הכתוב, שכן מצאנו לגבי תורה לשון "טוב" כמו "כי לקח טוב נתתי לכם", וכן "טוב לי תורת פיך" ועוד, ולעומת זה מצוינו לגבי מעשה לשון "צדקה" כמו "והיה מעשה הצדקה שלום". ברם, לכאורה קשה קצת על פירושו זה של המהרש"א, שכן ניתן גם למצוא מקורות בכיוון ההפוך, רצוני לומר, דנמצא גם לשון "טוב" במעשה, ולשון "צדקות" בלימוד תורה. לשון "טוב" במעשה כמו "ועשית הישר והטוב" (בפרט לדרשת חז"ל שדרשו מפסוק זה שצריך לנהוג לפני משורת הדין, ולפנים משורת הדין אינו נוהג בבית המדרש אלא בחיי המעשה ובחיי היום יום). וכן עוד מצאנו: "איש חיל אתה וטוב תבשר" וכן עוד מקראות. ומאידך יסא מצאנו לשון "צדקות" בענין התורה כמו "פי צדיק יהגה חוכמה, ולשונו תדבר משפט,

תורת א-להיו בלבד" וכן "צדיק באמונתו יחיה".
 ואם כן השאלה נשאלת על תירוץ המהרש"א: מאי חזית דסמכת אהאי, סמוך אהאי, ומדוע דורשת הגמרא דווקא כך, ולא ההפך (כמו שכתבנו בקושייתנו לעיל על הגמרא, והדרא קושייא לדוכתא)?
 ברם, נראה לי כי תירוצו של המהרש"א טומן בחובו רעיון מרכזי ואקטואלי, כפי שאנסה לבארו.

אנו רגילים לקרוא בכינוי 'צדיק' לאדם אשר מאוד מקפיד על מצוות שבין אדם למקום ושקוד באוהלה של תורה, לא ימוש מתוך האוהל ומקפיד על מצווה קלה כבחמורה. מאידך גיסא לשון 'טוב' דהיינו: 'אדם טוב' ו'אנשים טובים' – אנו רגילים לקרוא לבריות המקפידות על מצוות שבין אדם לחבירו, עוזרים לזולתם ואינם מקפידים עליהם והולכים לפני משורת הדין. לפיכך, אנו יכולים לקרוא לאדם 'טוב' אפילו אם הוא נמנה על אלו שאינם שומרים תורה ומצוות. ואף לאנשים מאומות העולם אנו יכולים לקרוא 'אנשים טובים' או 'אדם טוב'. מה שאין כן בלשון 'צדיק', שבו אנו נקפיד לקרוא דווקא לאדם אשר שומר תורה ומצוות ודבק בתורת ה' ובאמונתו.

ג. בין 'טוב' ל'צדיק'

נגד תפיסה פשטנית זו נראה שיוצאת הגמרא (והמהרש"א בעקבות הגמ'). הגמרא והמהרש"א מלמדים אותנו כי למעשה, הצדיק האמיתי לא ייבחן ולא יוכר רק בבית המדרש. רצוני לומר כי הכינוי 'צדיק' לא יימדד ולא ייקבע עפ"י יחסו למצוות שבין אדם למקום ועל פי הקפדתו במצוות, התמדתו בתורה ודקדוקו בחסידות. אדם כזה לא יקרא 'צדיק' אלא 'טוב'.
 'אדם טוב' הוא אדם המקפיד על מצוות שבין אדם למקום, מחזר על המצוות ומקפיד על קלה כבחמורה (מי שאנו רגילים לקרוא לו 'צדיק' הוא למעשה אינו 'צדיק' אלא 'טוב').
 מיהו אם כן אדם 'צדיק'?

אדם 'צדיק', הוא אדם אשר מקפיד על מצוות שבין אדם לחבירו, מתייחס לזולתו ביושר ובהגינות, משאו ומתנו באמונה, הולך לפני משורת הדין, אהוב למטה ונחמד למעלה. זהו אדם 'צדיק'. וממש כלשון הזה כתב רש"י במסכת עבודה זרה (ו, א) בד"ה "צדיק במעשיו" – "בלא חמס". הרי כי מה שאנו רגילים לקרוא 'אדם טוב' זהו למעשה 'אדם צדיק'.
 לאור כל האמור לעיל מובנים היטב דברי הגמרא ודברי המהרש"א, ולכן דורשת הגמרא דווקא כך:

"טובים – שהיו דורשין אכין ורקין" – היינו 'טוב' – זה קשור לבין אדם למקום.
 צדיקים – שהן בפה ולא עשו וכו' – היינו לשון 'צדיקים' – זה שייך בדברים שהם בין אדם לחבירו.

אחר כתבי זאת הראוני לבבלי בקידושין (מ, א) דמשמע ההפך מדברינו:

"אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו" – וכי יש צדיק טוב וצדיק שאינו טוב? אלא טוב לשמים ולבריות, זהו צדיק טוב; טוב לשמים ורע לבריות, זהו צדיק שאינו טוב, וכו'.

וכאמור, לכאורה זה ההפך מדברינו. ואולי אפשר לתרץ דלעולם אימא לכך כדאמרו: 'צדיקי – בין אדם לחבירו, ו'טוב' – בין אדם למקום, והך דקידושין אין זה מדבר באדם עצמו, שהוא גם צדיק וגם טוב אלא כמו שכתב המהרש"א שם בחידושי אגדות, דתיבת 'טוב' קאי אשכר של האדם הצדיק, ששכרו הוא טוב ומשובח גם בעולם הבא, שכן העולם הבא נקרא 'טוב'. ואין תיבת 'טוב' קאי אאדם עצמו, וזה לשונו ממש:

ועל דרך זה מייתי האי קרא "אמרו צדיק כי טוב" וגו', דהיינו, שהקין קיימת לו לעולם הבא שכולו טוב וכו'. וזהו צדיק טוב דקאמר, היינו זהו צדיק שהטוב שהוא הקין כולו קיים לו לעולם הבא וכו'. עכ"ל, עיש"ה.

וכן דיוק מלשון הכתוב אולי נוטה לפרש כן, שאמר: "אמרו צדיק כי טוב" וגו', ולא אמר 'אמרו צדיק טוב' או 'צדיק וטוב', אלא "צדיק כי טוב", שהוא צדיק כאשר טוב לו גם בעולם הבא, כיון שהקין בעולם הבא והפירות בעולם הזה.

זאת ועוד, אפשר לתרץ גם על פי מה שכתב הגאון הרב יוסף חיים זצ"ל בספרו בן יהודע, שלא פירש כרש"י, אלא פירש "טוב לבריות" – זה המלמד זכות על עם ישראל, ומאידך, "רע לבריות" – זה המקטרג על עם ישראל. עיש"ה. וממילא יוצא על פי מה שכתבו המהרש"א והבן יהודע, דלא קשה עלינו ביאור מילת 'טוב', כיון שפירשו באופן אחר. אך מ"מ לגבי ביאור 'צדיקי' עדיין קשה עלינו, והדרא קושיא לדוכתא.

ואמנם שערי תשובה לא ננעלו, אך המוחש לא יוכחש והפשט לא יופשט, שפשט הגמרא אינו כדרכנו בעליל. ברם בפשיטות אפשר לומר כי משנה ראשונה לא זזה ממקומה, ואפשר לומר כמו שנכתב בקידושין ואפשר לומר כמו שביארנו. אף לא נעלים מעיני הקורא בניתוח דברי המהרש"א בסנהדרין כי יש מקראות לכל צד, רצוני לומר: ישנם מקראות המראים ש'צדיקי' – היינו בין אדם לחבירו, ומאידך יש ידיים מוכיחות לכך ש'צדיקי' – היינו בין אדם למקום. וכן לענין 'טוב' יש מקראות במשמעות דווקא 'צדיקי' הוא בין אדם לחבירו ו'טוב' הוא בין אדם למקום.

(ועוד עיין סנהדרין קו,ב, בענין דואג; ילקוט שמעוני תהילים רמז תשעא, בענין אחיתופל; זוהר פ' ויצא דף קנג,ב, בענין בנימין. ועיי' תהילים פרק ט"ו).

